

словами А. Ейнштейну, є тим, що залишається після того, коли забувається те, чого навчили.

Список використаних джерел

1. Юридичний факультет КНЕУ — 15 років після відродження / В. Ф. Опришко (кер. авт. кол.), О. І. Ющик, Л. О. Савенкова [та ін.]; Київ. нац. екон. ун-т імені Вадима Гетьмана. — К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2008. — 386 с.
2. Основи демократії: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / авт. кол.: М. Бессонова, О. Бірюков, С. Бондарчук та ін.; за заг. ред. А. Колодій; МОН України, Ін-т вищ. освіти АПН України, Укр.-канад. проєкт «Демократична освіта». — К.: Вид. «Ай Бі», 2002. — 684 с.
3. *Герасименко Т.Є.* Стандарти юридичної освіти та Болонський процес в Україні [Електронний ресурс]: International Conference: Higher Education in Ukraine: Internationalization, Reform, Innovation. — К. — 2012. — Режим доступу: http://educationconferenceua2012.org.ua/doc/papers/Gerasymenko_UA_Paper.pdf
4. *Тацій В.Я.* Проблеми вищої юридичної освіти в Україні: нові виклики сучасних реалій // Право України. — К., 2009. — № 1. — С. 4—8.
5. Закон України «Про освіту» від 23.05.1991 № 1060-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР від 20.08.1991 р. — К.: 1991. — № 34, ст. 451.
6. Закон України «Про вищу освіту» від 17.01.2002 № 2984-ІІІ // Відомості Верховної Ради України від 17.05.2002. — К.: 2002. — № 20, ст. 134.
7. Положення «Про затвердження Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах»: Затверджене Наказом Міносвіти України від 02.06.1993 р. № 161.
8. Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні» 04.07.2005 № 1013/2005 // Офіційний вісник України від 22.07.2005. — К., 2005. — № 27, с. 30, ст. 1542, код акту 32924/2005.

Стаття надійшла до редакції 06.09.13.

Г. О. Федоренко,

к.ю.н., доцент кафедри теорії та історії держави і права
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ В УКРАЇНІ

Як зазначав видатний філософ епохи Просвітництва Шарль Луї Монтеск'є, «людина, передусім, підлягає дії законів виховання...

Жодне правління так не потребує виховання, як правління *республіканське... Доброчесність можливо визначити як любов до законів і до вітчизни. Ця любов, яка вимагає постійної переваги суспільного блага своєму особистому, лежить в основі усіх чеснот. Отже, найважливіше, аби виховати в республіці цю любов... вірний засіб привити її дітям полягає у тому, аби вона була у батьків*¹.

Оскільки виховний вплив умовно поділяється на безпосередній та опосередкований, *правове виховання можливо розподілити на безпосереднє та опосередковане.*

Особливу увагу слід звернути на *опосередковане правове виховання*, оскільки підвищення рівня правової культури студентів, передусім, взаємопов'язане з процесами формування в Україні основ громадянського суспільства та демократичної, правової, соціальної держави, у якій *«кожен дотримується Конституції України та законів України, не посягає на права і свободи, честь і гідність інших людей»* (ч. 1 ст. 68 Конституції України).

При цьому процес здійснення *опосередкованого* правового виховання бере свої джерела, насамперед, від сутності держави, тобто від того, на яких засадах будується та здійснюється державна влада. Таким чином, йдеться про модель взаємовідносин між політичними силами, які приходять до влади на усіх її рівнях, *і, передусім, на рівні парламенту — Верховної Ради України — як єдиного представницького, колегіального, виборного органу державної влади.*

Слід зазначити, що парламенти в зарубіжних країнах розглядаються не лише як законодавчі органи, але й як постійно діючі, колегіальні, загальнонаціональні, представницькі органи державної влади, оскільки юридична природа парламентів пов'язана з представницькими засадами їх формування.

І тому місце парламенту України — Верховної Ради України — в системі органів державної влади визначається, насамперед, його особливою юридичною природою як єдиного загальнонаціонального, представницького, колегіального, виборного органу. У зв'язку з цим Верховна Рада України як єдиний орган, уповноважений представляти весь багатонаціональний, розмаїтий народ України, є єдиним органом законодавчої влади, і тому має стати

¹ Шарль Луї Монтескє. О духе законов История вчень про право і державу: хрестоматія для юридичних вузів і факультетів / уклад. за ред. проф., д-р істор. наук еміденко 2-е вид. доп. і змін. — Харків: Пегаз, 2002. — С.251.

інтеграційним центром суспільно-політичних течій у політичній системі, оскільки його призначенням не лише з огляду на його виборність, а передусім, завдяки його розмаїттю — є вираження шляхом видання законів держави єдиної волі народу як у правовому, так і в політичному значенні. При цьому саме завдяки здійсненню через парламент цієї життєво необхідної інтеграції основних політичних течій суспільства орган законодавчої влади і стає реальним представником усього народу.

«Яким є суспільство, такою є і держава», — зазначав видатний французький просвітник Вольтер. Тобто, якщо єдність відсутня на рівні суспільства — на рівні держави її відповідно бути також не може. Слід зазначити, що в умовах перехідного суспільства шлях до єдності влади проходить, передусім, через інтеграцію суспільства. Так, зокрема, події «помаранчевої» революції 2004 р. виявили на практиці не лише високий рівень політичної культури, толерантності пересічних представників протилежних політичних сил, але і їх високий моральний рівень.

*А, отже, парламентаризм, як основа демократії, це дискусія*¹ [7]. Тому досягнення єдності в єдиній родині-країні передбачає, що в процесі відстоювання власної позиції учасники дискусії обов'язково мають прислухатися один до одного та поважати позицію опонента. Адже вирішити життєво важливі питання та віднайти істину як «золоту середину» можливо лише в процесі співставлення різних варіантів її розв'язання. Будь-які ж прояви нав'язування власної позиції та невміння або небажання прислухатися до іншої думки, навпаки, призводять до сімейних сварок, і, врешті-решт, до — *розколу*.

Саме *про розкол в Раді вів мову і колишній посол США в Україні, старший науковий співробітник Інституту Брукінгса*² Стівен Пайфер, який тривалий час спостерігає за подіями, що відбуваються в парламенті України. С. Пайфер наголосив, що робота Верховної Ради України не відповідає уявленням європейців про нормальне функціонування законодавчого органу, суттєво

¹ Дискусія — форма колективного обговорення, мета якої — виявити істину через зіставлення різних поглядів, виявлення різних позицій, що призводить, врешті-решт, до правильного розв'язання проблеми.

² Інститут Брукінгс: Національний інститут передових досліджень США. Поеднує академічні та громадські стратегії. Веде дослідження в галузі економіки, політики, законодавчої сфери та «третього сектора». Видає журнал накладом 12000 примірників. Відстежує ситуацію і розвиток

підриває шанси України підписати Угоду про асоціацію з Євро-союзом і погіршує відносини з США. В США та Європі Рада не сприймається як державний орган, який намагається вирішити серйозні проблеми в країні, адже імідж Ради формують: голосування народних депутатів України картками членів своєї фракції, бійки народних депутатів України, а зараз ще і розкол [8].

Водночас, слід зазначити, що у країнах Західної Європи капіталістичні відносини, громадянське суспільство, правова держава, в тому числі, і парламент як єдиний загальнонаціональний, представницький, колегіальний, виборний орган є результатом еволюційних перетворень відповідно феодалного ладу, кастово-станового суспільства та феодалної держави.

Історія формування громадянського суспільства та побудови правової держави в Україні, (як і в інших постсоціалістичних республіках СРСР, які обрали демократичний шлях розвитку), походить від: економічно розвиненої країни, яка здійснила перший запуск людини в космос; від економічної системи, зорієнтованої, загалом, на важку індустрію, на військову оборонну промисловість, а не на виробництво предметів споживання для населення [6]; від однопартійної політичної системи, ядром якої була проголошена КППС; від держави, яка не визнавала принцип поділу влад тощо.

На початку 90-років Україна отримала потужний промисловий потенціал. Проте некерований стрімкий перехід від «гіперінституалізації суспільного життя за часів тоталітаризму», коли держава намагалася контролювати всі сфери життєдіяльності соціуму, до «гіперлібералізації, коли демонтаж тоталітарних інститутів, що розповсюджувався також і на руйнування необхідних, традиційно стабілізуючих, став гальмом розвитку», і в результаті все це призвело до розладу необхідних для модернізації ефективних взаємозв'язків держави і суспільства, усамостійнення держави та перехід значної її частини в тінь [13].

Звичайно, усі ці тенденції відповідним чином віддзеркалюються і на рівні органу законодавчої влади в нашій державі. Особливо це виявляється на його пленарних засіданнях, що зумовлено, передусім, законодавчою діяльністю Верховної Ради України, яка за словами західних державознавців, є близькою до критичної [8].

Так, виходячи зі змісту норм Конституції України (ст. 91), а також положень ст. 3, ч. 2 ст. 9 Регламенту Верховної Ради

України від 10.02.2010 р. (надалі — Регламент) [2], *пленарні засідання* — одна із найважливіших форм роботи законодавчого органу, оскільки відкриття сесії Верховної Ради України оголошується головуючим саме на початку її першого пленарного засідання, а закриття — по завершенні останнього пленарного засідання. Крім того, виходячи зі змісту ст. 91 Конституції України та ст. 47 Регламенту, саме на пленарних засіданнях Верховна Рада України приймає закони, постанови та інші *акти*¹ більшістю від її конституційного складу, крім випадків, передбачених Конституцією України та Регламентом.

У літературі *пленарні засідання* визначають як *збори законодавчого органу, скликані і проведені в установленому порядку, що дозволяє їм приймати рішення*.

Пленарні засідання законодавчих органів, як правило, *відкриті* і широко висвітлюються пресою, радіо, телебаченням. Для проведення закритих засідань встановлена особлива процедура.

Основні закони демократичних європейських держав і регламенти їх законодавчих органів, обов'язково містять статті, де проголошується *принцип відкритості пленарних засідань законодавчих органів*. Так, приміром, ст. 36 (Глави II) Конституції Чеської республіки, яка присвячена засіданням двопалатного законодавчого органу Чехії — встановлює, що засідання палат відкриті, а закриті засідання можуть проводитися лише за наявності умов, встановлених законом. Тотожний зміст містять також ст. 83 (Глави 5) Конституції Словацької республіки², ст. 84 Конституції Республіки Хорватія, ст. 98 (Розділу III) Регламенту Сейму Республіки Польщі, ст. 33 Конституції Французької республіки³ [5] та ін., а також ст. 84 Конституції України¹..

¹ Витяг із Рішення Конституційного № 16-рп/2003 від 14.10.2003: «Під терміном "рішення" Верховної Ради України, який вживається в частині другій статті 84 Конституції України, треба розуміти результати волевиявлення парламенту України з питань, віднесених до його компетенції. Під терміном "акти", що вживається у статті 91 Конституції України, необхідно розуміти *рішення Верховної Ради України* у формі законів, постанов тощо, які приймаються Верховною Радою України визначеною Конституцією України кількістю голосів народних депутатів України».

² Глава 5 Конституції Словацької республіки присвячена Національній Раді – органу, що здійснює законодавчу владу.

³ Крім того, у ч. 2—4 ст. 28 Конституції Французької республіки мова йде про засідання законодавчого органу, але в ній також не закріплена можливість «проведення пленарних засідань в іншому місці»:

При цьому, як правило, в основних законах європейських держав² відсутнє визначення «місця проведення пленарних засідань законодавчого органу» та його відповідне право проводити пленарні засідання «в іншому місці»³.

В Конституції України від 28.06.1996 р. також відсутнє визначення місця проведення засідань Верховної Ради України. Місце проведення пленарних засідань парламенту України встановлене лише в Регламенті Верховної Ради України від 10.02.2010 р. При цьому, на думку фахівців, закріплення у Регламенті *можливості проведення пленарного засідання «в іншому місці»* було зумовлене, насамперед, тим, що в історії українського парламентаризму «пленарні засідання Верховної Ради України в іншому місці» вже проводилися⁴.

Відповідно до ст. 2 Регламенту⁵, визначене *загальне правило* щодо проведення засідань Верховної Ради України у будинку парламенту України — місто Київ, вул. Грушевського, 5.

Крім того, у ст. 2 Регламенту передбачено *два виключення із цього загального правила*:

1. Проведення засідань Верховної Ради України «в іншому місці», що можливе лише «за рішенням Верховної Ради, прийнятим більшістю народних депутатів України (далі — народні депутати — К.У.) від конституційного складу Верховної Ради.

2. У випадках, передбачених частиною третьою статті 83 Конституції України, Верховна Рада збирається для проведення по-

---

«Число дней пленарных заседаний, которые каждая палата может проводить в течение сессии, не может превышать 120. Недели пленарных заседаний устанавливаются каждой палатой.

Премьер-министр после консультации с председателем соответствующей палаты или большинство членов каждой палаты могут принять решение о дополнительных днях пленарных заседаний.

Дни и часы заседаний определяются регламентом каждой палаты».

¹ Ч. 1 Ст. 84 Конституції України: Засідання Верховної Ради України проводяться відкрито. Закрите засідання проводиться за рішенням більшості від конституційного складу Верховної Ради України».

² У разі їх наявності.

³ Наприклад, у Конституції Польщі є лише одна стаття (ст. 109), де мова йде про засідання законодавчого органу; у ст. 109 Конституції Польщі зазначається: «Сейм та Сенат проводять обговорення на засіданнях». Відсутнє визначення місця проведення засідань також і в Регламенті Сейму Республіки Польща³, у Конституції Литовської республіки та в ін.

⁴ Вперше «війзне засідання» Верховної Ради було проведене у 2000 р.

⁵ Ч. 1 і 2 ст. 2 Регламенту Верховної Ради України присвячені місцю проведення засідань Верховної Ради.

зачергової сесії у місці, визначеному відповідно до частини четвертої статті 11 цього Регламенту.

Особливе місце у системі парламентського права займають норми, присвячені дотриманню дисципліни та пленарних засіданнях органів законодавчої влади. Загальний перелік дій депутатів, спрямованих на порушення громадського правопорядку та трудової етики в парламенті, в усіх країнах приблизно однаковий: неучасть у роботі парламенту, голосування чужими картками, неповажне ставлення до депутатів та інших осіб, що приймають участь у роботі парламенту; необґрунтовані обвинувачення та образливі вислови; блокування роботи парламенту; заклики до насильницьких дій; образливі жести та неправомірне застосування сили тощо.

Для нейтралізації таких дій застосовуються різні методи. Так, у Польщі дисципліна депутатського корпусу Сейму забезпечується згідно Розділу 4 регламенту Сейму. В разі порушення чи невиконання обов'язків депутатом Президія Сейму за схваленням Регламентної Комісії має право: зробити депутату зауваження; поставити депутату вимогу; надати депутату доганя, заборонити присутність у залі засідань. У випадку виключення депутату із засідання Сейму голова Сейму має право винести рішення про пониження зарплатні чи відрядних даного депутату.

Враховуючи «фрагментарний» характер українського парламентаризму [11], варто також звернутися до історичного досвіду *парламентів старих демократій*. Наприклад, парламент Великої Британії функціонує на основі практично військової дисципліни. В Палаті громад відсутня ораторська трибуна, депутати традиційно виступають «із місця», через це блокування трибуни неможливе. З часів середньовіччя (коли були потрібні запобіжні заходи, щоб словесні двобої в палаті не переходили в збройні) в парламенті використовується такий метод: риска, проведена по килиму перед кожною з депутатських лав. Якщо хто-небудь із депутатів під час засідання переступить риску біля його ніг, то засідання вважається перерваним. Голосування відбуваються не руками, а ногами — депутати, що голосують «за», виходять у західні двері, а ті, хто голосує «проти» — у східні. При цьому на всю цю процедуру відпускається тільки кілька хвилин з моменту вмикання сигнального дзвоника.

У Розділі II Регламенту Верховної Ради України є окрема Глава 9 «Дотримання дисципліни та норм етики на пленарних засіданнях Верховної Ради України», де закріплено:

— якщо народний депутат виголошує образливі слова на адресу іншого народного депутата або депутатської фракції (депутатської групи), — його *попереджають про неприпустимість* таких висловлювань або припиняє його виступ;

— за неодноразове вживання промовцем на пленарному засіданні Верховної Ради України образливих висловлювань, непристойних слів, або, якщо промовець закликає до незаконних дій, — його *позбавляють права* виступу на цьому пленарному засіданні;

— якщо народний депутат, депутатська фракція (депутатська група), на адресу яких були виголошені образливі слова, вважають, що конфлікт не вичерпано і порозуміння між народними депутатами не досягнуто, то Верховна Рада України без обговорення може прийняти рішення, (яке доводиться до відома виборців через газету «Голос України»), *про позбавлення цього народного депутата права брати участь у пленарних засіданнях (до п'яти пленарних засідань)*;

— якщо під час пленарного засідання народний депутат *вчинив дії, що містять ознаки злочину*, головуєчий повідомляє Верховну Раду про факт, що відбувся, і оголошує перерву в пленарному засіданні або закриває його і звертається до комітету, до предмета відання якого належать питання регламенту, з пропозицією *розглянути це питання і внести пропозиції щодо вжиття відповідних заходів* тощо.

Так, наприклад, у літературі пропонується внести доповнення до норм етики на пленарних засіданнях Верховної Ради України. Зокрема, застосовувати санкції, спрямовані на підвищення ефективності законотворчої діяльності. Для цього слід заборонити (як у Японії) читати під час засідань книги, газети, або схожі матеріали, що не мають відношення до питання, яке обговорюється. Пропонується також застосовувати заходи для підвищення громадської та партійної дисципліни депутатського корпусу. Так, значно полегшила б дисципліну в парламенті скасування депутатської недоторканості: тоді у випадку безладу, організованих фракцією, можна було б (на прохання голови парламенту) задіяти міліцію тощо [12].

З метою стабілізації роботи парламенту постала необхідність посилення відповідальності народних депутатів України за порушення дисципліни та норм етики на пленарних засіданнях Верховної Ради України на законодавчому рівні, адже саме на пленарних засіданнях Верховна Рада України приймає закони,

постанови та інші акти більшістю від її конституційного складу. На сьогодні Верховна Рада України не сприймається як державний орган, де панує «*постійна перевага суспільного блага своєму особистому*» — *тобто найважливіша чеснота в республіці, привити яку «дітям» можливо лише тоді, коли вона притаманна «батькам».*

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Регламент Верховної Ради України, що затверджено Законом України від 10 лютого 2010 року № 1861-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2010. — № 14-15, 16-17, ст.133.
3. Рішення Конституційного Суду № 17-рп/2002 від 17.10.2002, № 16-рп/2003 від 14.10.2003.
4. *Бостан Л. М., Бостан С. К.* Історія держави і права зарубіжних країн / 2-е вид. перероб. й доп.: Навч. посібник. — К.: Центр навчальної літератури, 2008 — 730 с.
5. «Выездное заседание» большинства на Банковой ВАСУ признал правомочным // <http://www.unian.net/print/>.
6. Історія економіки та економічної думки: Курс лекцій / Авт. кол.: С.В. Степаненко (кер. авт. кол.), В.М. Фещенко, С.Н. Антонюк, Н.О. Тимочко та ін.. — К.: КНЕУ, 2006. — 664 с. — С. 632.
7. Конституційне законодавство зарубіжних країн: Хрестоматія; Навч. посіб. / Упоряд. В. О. Ріяка, К.О. Закоморна. — К.: Юрінком Інтер, 2007. — 384 с.
8. Конституції європейських держав/<http://ru.wikipedia.org/wiki/>.
9. Конституційна Асамблея на своєму засіданні найближчим часом розгляне зміни до Конституції України // <http://zik.ua/ua/news/>.
10. *Майєрс С.* Демократія — це дискусія: посібник. — Коннектікут, США, 1997.
11. *Пайфер С.* «Выездное заседание Рады — большой удар по имиджу Украины» від 5 квітня 2013 р. // <http://www.azglobus.net>.
12. *Крисенко О., Мовчан У., Чуніхіна С.* Зарубіжний досвід забезпечення правопорядку у парламенті та дисципліни представників депутатського корпусу // Регіональний філіал НІСД у м. Харкові. old.niss.gov.ua.
13. *Шемшученко Ю. С.* Теоретичні засади розвитку українського парламентаризму // Право України. — 1998. — № 1. — С. 18.
14. *Шульженко Ф. П.* Соціально-правова держава в Україні: проблеми становлення та модернізації: Монографія. — К.: КНЕУ, 2007. — 392 с. — С. 43.

Стаття надійшла до редакції 11.09.13.